

Herceg irodalomfelfogása a világháború küszöbén

Hároméves budapesti tartózkodás után hazatérve Zomborba, Herceg János *Cél és vallomás* című esszéjében, a *Kalangya* 1938. 10. számában kifejtette, milyen fordulatra lenne szükség ahhoz, hogy irodalmunk betöltse azt a szerepet, amelyet Herceg szánt neki, tekintettel arra, hogy az irodalomnak, miként a szövegből kicseng, két fontos képességet tulajdonított: részint azt, hogy közösségalkotó, részint meg azt, hogy tudatformáló. Szövege szaggatott volt, szövegközi csillagokkal választotta el az egymástól elkíváncozó részeket, s olykor a hangneme is zaklatott volt.

Íme az esszé hangvétele: „Ezer intellektüel kellene ide a Vajdaságba, hogy kibontakozzék irodalmunk – mondotta egyik társam minden remény nélkül. Ő nem diplomára gondolt, hanem ezer férfire, akik lelkesedni tudnak és átérzik irodalmi életünk fontosságát, akiket érdekel magyarságunk jövője, nem politikán, hanem irodalmon keresztül.” Herceg szerint tehát azért volt szükség fordulatra az irodalomban, hogy magyarságunk jövőjére bizakodva tekinthessünk. Márpedig: „Ezer magyar embert találni itt egyforma hittel és egyforma lelkesedéssel soha sem sikerülhet. Tömeg nem verődik össze cél nélkül, vezér nélkül; ezer szabad fej pedig ezer felé bólogathat. De mi az az erő, ami itt Vajdaságban akár száz férfit össze tudna fogni és hol ragyog az a cél, amely csak tíz férfi szemét felnyitná?” Herceg azt sugallja, hogy épp egy ilyen célt tartogat a tarsolyában, ki-ki jól hegyezze hát a fülét.

„Polgárok élnek itt, reális keretek között reális emberek. [...] A polgár elutasító, nincs szüksége »helyi« irodalomra. Miért is lenne, ha irodalmunk sem térben, sem időben nem tudja eltalálni azt a hangot, amely

esetleg megütné ennek a polgárnak vastag fülét. Semmit sem tud mondani, amivel érdeklődést keltene: valami közöset az olvasóval, hogy az érezhetné: ez nekem szól.” Herceg rámutatott, hogy a korszellem a közelmúltban újabb munkamegosztást hozott magával: a politika egyet-mást átvett az irodalomtól. „Ami az irodalomnak maradt, az az olvasó önzése, amely nagyobb, mint igénye. Ő részt akar venni az író küzdelmében, vagy mulatságában, nemcsak olvasni, szórakozni, vagy műélvezni akar, hanem egy véleményen lenni az íróval, kiszolgáltatni magát általa.” Ebben már benne rejlik az irodalom eszközzé változtatása, vagy ahogy az akkori divat szerint mondták: az irodalom társadalmi szerepének meghatározása. Herceg számára ez az új igény nem gond; elfogadta adottságként. „Természetes, hogy a vajdasági olvasó is ilyen. Nem ezen kell változtatni, hanem önmagunk szándékát, álláspontját, irodalmunk célkitűzését – és a mintát – kell revízió alá venni. Nekünk nem csak a művészi tökélyre kell törekednünk, hanem elsősorban népünket, környezetünket kifejezni. Kialakítani magunkban a vajdasági népi tudatot, a vegyeslakta vidék tarkaságának, a szerb, magyar és német hatásoknak eredményét. De ehhez nemcsak tehetség kell testvérem, nemcsak önbizalom, művészi formaérzék, hanem elsősorban a szélesebb horizont feláldozása a szűkebbért. Ha majd húsodba vágnak azok a kötelek, amelyek népedet fogva tartják, kiáltásod nem marad visszahang nélkül.” Tehát az író amolyan kiáltásfélékkel „fejezné ki” népét, amire majd jönne a visszhang.

Természetesen szerintem is vajdasági magyar regionális tudatot kellett 1938-ban is, korábban is kialakítani ahhoz, hogy irodalmunk is(!) talpra álljon. De annak kialakítása korántsem volt az irodalom eminens feladata. Az irodalom legfeljebb járulékosan vehetett részt abban. Mert szót értünk: ha nem „csak” tökélyre törekszik egy irodalom, a szerzők imaginációjára támaszkodva, s nem a szerzőket fejezi ki a mű, hanem *programszerűen* valaki vagy valami mást – netán a „népet”! –, akkor szerintem az irodalmat rajta kívülálló dologra instrumentalizálják. A szerzőket is, ha ehhez kötélnékállnak. Összefoglalva: Herceg szerint a magyarság jövője – sorsa? – vidékünkön attól függ, vajon szépirodalma fel tudja-e áldozni a szélesebb, azaz nemzeti horizontot a szűkebbért, a regionálisért, s a tökély mellett vállalva, hogy nem pusztán szerzőit, hanem népét fejezi ki, ki tudja-e alakítani magában a vajdasági népi tudatot, ami a három nép egymásra hatásának ötvözete. Első nekifutásból ezt kínálta fel Herceg olyan célként a vajdasági magyar irodalomnak, ami régióinkban a magyarság jövőjét – sorsát? – jó irányba indítja.

Már ebből felvillan, hogy Herceg a történelem egyetlen s tartós mozgatóelemének a népet tartja, nem a nemzetet s nem az államot. Azokról

szót sem ejt. Nem a völksich felfogás kísért Herceg elgondolásában? Szerintem igen, méghozzá Németh László közvetítésével, amiről a továbbiakban majd még ejtünk pár szót.

Itt egy szövegközi csillag következett, s Herceg áttért őseinek bemutatására. Közölte, hogy az ő ősei nem a Vereckei-szoroson át kerültek erre a vidékre. „Apai őszám II. József idejében költözött erre a földre mint sváb telepes, anyám családja szintén batus volt, de francia. Nagyszüleimmel gyerekkoromban többet beszéltem németül, mint magyarul, sőt szüleim is a német beszédre fogtak, azzal a polgáriasodó szándékkal, hogy német nyelvvel mindenhova elmehet az ember. Ők persze magyarul tudtak jobban, sőt Herzog nagyapám is, aki a boltosnak fuvarozta az árut a Dunáról, vendéglősöknek a bort Baranyából, a révészektől és vincellérektől jobban eltanulta a magyar nyelvet, mint anyjától a sajátját.” Az anyai nagyapa viszont, a francia származású, elsvábosodott, származásáról már nem is tudott, és a magyarokat sohasem szerette. „Talán azért, mert huszonkét évig magyar főgépész sanyargatta és neki ez volt az egyetlen bosszúja, lehetséges. Nem volt lázadó természet, nem ivott soha, úgyszólván nem is élt, csak szolgált.”

Végül Herceg így foglalta össze a származással kapcsolatos mondandóját: „A mi népi tudatunk nem nyúlhat vissza történelmi eposzokhoz, mert történelmünk itt a Vajdaságban legfeljebb háromszáz éves, eposzunk pedig még nincsen. Én hiszem és vallom, hogy jó magyar vagyok, származásom ellenére is, de nem tagadhatom le a valóságot, amelyet a milióvel és neveléssel kaptam. Nem szakíthatom ki magamból az emléket, amely Dusanokat és Gyuricákat őriz bennem, és nem a szerb népdalokat, amelyeket guszalé-maszalé közben és Illés-tűznél tanultam. Az én szemem gyerekkoromban jobban megszokta a bunyevác-lányok nehéz brokát-szoknyáját, mint a tarka doroszlai viseletet. Amit leírtam, azért volt bátorságom hozzá, mert tudom, hogy nem vagyok egyedül; irodalmunk, sőt egész szerves, kisebbségi létünknek kilencven százalékban hasonló motívumai.” Ami azt illeti, a vajdasági magyarság soraiban a keveredés valóban széles körű és nagyarányú. Hadd ne licitáljunk százalékokkal. Kétségtelen, hogy a magyarok közül sokaknak élményvilága hasonló, mint Hercegé. Kicsiben talán az enyém is. A négy nagyszülőm közül kettő magyar származású volt, egy német, egy meg szlovák. De a két utóbbi is már születésétől fogva magyarnak tekintette magát. Vallom: mindahányan jó magyarok lehettünk.

Egy újabb szövegközi csillag után Herceg így folytatja: „Egy »igazán« vajdasági könyv fekszik előttem, a Vojvogyanszki Zbornik, amelynek minden lapját itt élő, vagy innen elszármazott szerb író írta tele. Meglepetően olvasom Vásza Sztájicsnak egy kiáltványát az ifjúsághoz, ami ebben a

könyvben idézetként szerepel: »Legyetek tisztában azzal, hogy mit jelent nektek a Vajdaság; fogadjatok fölénnyel minden támadást, ami ellene irányul... tanulmányozzátok a Vajdaságot, szervezzétek meg és építsétek ujja hagyományos szabadságszeretét.« Ez a néhány soros idézet fejezi ki legjobban az írók és művészek tömörülésének célját. De mi szükség van erre húsz év után, amikor a felszabadult népek boldog vegetációban élhetnek? Politikailag minden szeparációs törekvés bűn a többségi népnél egy országban, de szellemileg bármilyen provinciális jelleggel is, csak gazdagodást jelenthet.»

Ekkor egy fontos mondat következik: „S itt a Vajdaság szellemiségéről van szó.” Vagyis: a vajdasági szerb írók, akikről ír, népüket kifejezve, Herceg szerint megalkották „Vajdaság szellemiségét”. Így folytatja: „Arról a sajtóságos külön világról [van szó – M. N.], ami csak itt van és sehol mást. Popovics Jován novelláihoz hasonlókat hiába keressük a világirodalomban. Vaszilyevics Zsárkó költészete tartalmilag egész faji misztikumot foglal magában és Leszkovác Mladen esszéit vajdasági hatások vitték el Ady-ig és ismét vissza a szerb irodalomhoz. A kötet egy egész tanulmányt szentel Adynak, míg egy másik komoly és terjedelmes írás azzal a hatással foglalkozik, amelyet a magyar irodalom gyakorolt a szerbre. Egymás után olvasom Dózsa György, Martinovics, Matija Gubec, Esze Tamás és Péro Szegedinác nevét. Az író egy szerb–magyar szintézist akar kiépíteni a két nép forradalmi géniuszaik megnyilatkozásaiból. »Ady a miénk is – mondja – nemcsak a magyaroké, hanem a dunavölgyi népek összességéé«. Lehet, hogy szép elgondolása igaz is, de bennünket ez még nem érdekelhet. Maradjunk csak először annál a ténynél, hogy Jugoszláviában szerb írók tömörülnek a vajdasági szellem és a hagyományok megőrzésére. Hát mi, akik minden tekintetben magunkra vagyunk utalva, miért nem találjuk meg a népet, miért nem látjuk meg azokat az erőket, amelyek itt felbuzognak, miért nem kapaszkodunk az egyetlen lehetőségbe, amely nekünk életet biztosít?»

Erre tüstént megadta a nyomatékos választ is, amit érdemes eszünkbe vésni: „Mert még mindig nem találtuk meg önmagunkat! Még mindig tele vagyunk hazugságokkal, »kultúrfölénnyel«, csalfa ábrándokkal, mellet döngető, de suba alá bűvő szájas magyarkodással, és íróink mindezeknek a kliséivel...és meneküléssel a valóság elől. Vannak itt még olyanok, akik internacionális eszményképet keresnek, »általános emberit« s, hogy itt mi mindennek kellene emberinek lennie, azt nem veszik észre.»

Annak a körülménynek, hogy a vajdasági magyarság még tele van „csalfa ábránddal”, Herceg szerint az az oka, hogy még nincs saját kiforrott regionális tudata. Igen, a kettő szerintem is összefüggött. Ezután Her-

ceg kitért arra, milyen kavarodást idézett elő pár évvel előbb Szenteleky mozgalma a couleur locale érdekében. „Erdély és Felvidék – írta Herceg – százados hagyományokra építhette független, új életét, ugyanúgy, mint a szerb Vajdaság, amely nem új életet, hanem a szellemiség megőrzését akarja. A Vajdaság tradícióihoz nekünk magyaroknak csak annyi közünk van, hogy fájdalmat hozott számunkra és elnyomatást; vérbefojtott forradalmat. De a szerbek vajdasági szellemiségét nem a szabadságharcban tanúsított magatartás befolyásolta, hanem ellenkezőleg, Sztéria Popovics és Jakov Ignjátovics ellentmondása, akik nem politikai spekulációt, hanem emberi és kulturális lehetőségeket tartottak szem előtt. A vajdasági szerb irodalom ma az ő nevüket írja zászlájára és ez a biztosíték, hogy kisebbségi sorsunktól nem eshet messze a vajdasági szellemiség még így, szerb fogalmazásban sem. Ha az évkönyv azt állítja, hogy Petófi és Ady Endre a szláv népeknek is géniusza volt, akkor talán mégis több joggal fedezhetnénk fel mi a magunk számára Adyt és Petófit, belőlük levonva a tanulságot: minden a népből és mindent a népért, mert a nép kulturánk őrizője, nem a világpolgár.”

Herceg jól látta, hogy Erdélyben és a Felvidéken a magyarságnak hagyományosan volt külön regionális tudata és kultúrája, s Vajdaságban a szerbeknek is, de a magyaroknak nem. Sőt azt is pontosan látja, hogy az, ami a Matica srpska évkönyvében olvasható, Vajdaság szellemének szerb megfogalmazása. A feladat tehát az volna, hogy megalkossuk Vajdaság szellemiségének magyar megfogalmazását. Akkor volna regionális tudatunk. De vajon a Matica srpska évkönyve, a benne szereplő szerb írók híven fejezték-e ki ennek a szerbség „alkotta” Vajdaságnak a szellemét, miként Herceg gondolta, vagy az övék csak egy kivételes, elszigetelt, korántsem jellemző szerb megnyilatkozás volt? Szerintem teljesen kivételes, és ezért megtévesztő megnyilatkozás. Nem az volt Vajdaság tulajdonképpeni „szellemisége”, amit ez az évkönyv tartalmazott. Herceget lelkesítette egy-két szerb író magyarság iránti gesztusa, s nehéz lehetett megítélnie e csoport tényleges hatóerejét. A szerbség körében Vajdaságban nem gondolták széleskörűen, többségükben meg semmi esetre sem, hogy a magyar zseniket a szerbségnek sajátjának kellene tekintenie. Ó, dehogyl! Azokban az években, amikor a Matica srpska évkönyve megjelent, a politika szférájában kemény küzdelem folyt Vajdaság érdekeinek védelmében. Vajdaság a vajdaságiaké jelszóval, Vajdasági Front néven népes mozgalom működött, mégsem volt kezdeményezés az itt élő nemzetek egybefonódására. A Vajdasági Frontban közreműködésre szólították ugyan Vajdaság többi népét is, de számukra csupán kisebbségi státust, kisebbségi jogokat kínáltak. A rezsim a kisebbségiek jogait folyton megsértette, a Vajdasági Front

azok betartására esküdött. Ez volt a legtöbb, amit kínált. Csak ilyen alapon vállaltak, sőt igényeltek a magyarokkal, németekkel „közösködést”. Azt, hogy Vajdaság a vajdasági szerbség számára – a harmincas években is – szerb Vajdaságot jelentett, jól megérthetjük Čedomir Popov és Jelena Popov 1993-ban kiadott, *Autonomija Vojvodine srpsko pitanje (Vajdaság autonómiája szerb kérdés)* című könyvéből is.

Újabb sorközi csillag után Herceg közölte, hogy háromévi távollét után hazatérve „nosztalgiám tüzébe már rendszer szólt bele”. Mit értett ezen a „rendszer”-en? Azt, hogy a néphez mint kiindulópontoz – a Németh László-i indítatáshoz – következetesen ragaszkodott. Ennek nevében Batinán és Doroslón felkeresett egy-egy parasztembert, akik egykori helybéli emberekkel megtörtént mesét tudtak neki előadni, amelyekben a nép fia túljárt a hatalom emberének az eszén. Herceg mindkét mesét igen élvezte, s örült annak, hogy „népünk őrzi és alakítja a mesét”. Ugyanezt a „rendszert” fejezte ki a továbbiakkal: „Így bámulom a doroslai és bogojai lányokat is, akik hosszú esztendőket szolgálnak városokban, de viseletüket nem hagyják el mégsem. Azért nem, mert szebbnek tartják a magukét a városinál és, mert erkölcstelen is az ilyesmi. Aki selyemharisnyát húz és kosztümöt, az nem lehet tisztességes, mondja ez az erkölcs és igaza van. Ó, nem szerelmi erkölcsről van itt szó, sokkal jelentősebb dolgokról annál. A szegény cselédlánynál a viselet fejezi ki a különbséget falu és város között, aki azt felcseréli, a városnak adta el magát. Így van a tánccal is! Azt természetesnek tartjuk, hogy magyar parasztlányaink nem táncolnak rumbát és tangót, de miért mulatnak tambura-zenére és plózerok muzsikájára! Miért mondják a bogojaiak a kereskedést *tergováskodásnak*, a meszet *krecsnek*, a szőlőcsösz *puđárnak*, a halászt *fisernek*, az asztalost *tislérnek*? Azért, mert népi hatások elől nem zárkozhatnak el. A jobbmódú gazda-fiatalság már fütyül a hagyományokra. A pénzével megvásárolja a városiasságot, mert másképpen nem képes kiválni a falusi közösségből, csak így, ha megtagadja azt.”

Herceg tüstént levonja a kínálkozó konklúziót: „A népben tehát mélyen él a közösség szeretete; irtózik a város felbomlott elemeitől, a szétfolyó kulturától, a társtalanságtól, az osztályrendtől, amely neki a legalsóbb réteget jelöli meg életkeretnek. A falun ő nem osztályban él, hanem szigeten. De a sziget köré nemcsak erkölcs, hanem szegénysége is gyűrűt von. Nem furcsa, hogy a nemzet értékei szociális korlátok között vannak biztonságban? De úgy jó, ha a gyökér mélyen van a földben, amint kibújik, nem szívhatja fel a nedvet, kiszárad a fa ágastól, lombostól és nem jó másra, mint tűzrevalónak...”

Csakhogy Herceg is visszahőkölt attól a benyomástól, hogy maradi nézeteket hangoztat. Elkezdett szabadkozni. „No, nem a reakciós elnyomás szellemét képviselem, ellenkezőleg, az elszabadult vadvizeket szeretném visszaterelni medrükbe, ha ehhez nem lenne száz forradalom is kevés, nem az én kicsi erőm. Így csak a pallón tartom a szemem figyelve, hogy mi megy át egyik falu népétől a másikhoz. Két népi sziget között nem veszély a közelség, a hatások nivelláló értékűek. De polgár és paraszt között nem létezhetik kompromisszum. E törvény alól csak az író lehet kivétel, akinek az életformája, ha polgári is, de tudatában ott élhet a népben, megszívhatja magát tápláló nedveiből, hogy a másik parton eressen lombokat.”

Így legalább az írók számára talált kibúvót: az ő esetükben különbözhet a létforma szerinti élet a tudatban megélt élettől. „Ez megvigasztal engem! – írta Herceg. – Legyenek százszor svábok őseim, én a népből való vagyok, parasztok és proletárok gyermeke és a magyarsághoz nem kényszerű kulturán jutottam el, hanem azon a pallón. Annyi történt velem, mint Mihály bácsi lányával, akit elvitt a szerb csendőr Bitolyba, ő nem lázadozott ellene és kinek van annyi ereje, hogy visszalökjön engem oda, ahonnan jöttem? Kinek jut eszébe azt mondani, hogy én nem vagyok magyar?...”

Szokatlan számomra Herceg vívódása azon, elfogadják-e őt jó magyarnak. Nem tudok róla, hogy ezt bármikor bárkinek eszébe jutott volna elvitatni. Még célzásban sem. Bármilyen kétely támasztása túlságosan nagyot durrant volna.

Újabb sorközi csillag után Herceg kijelentette, abban, hogy ezer – akármilyen – értelmiségi kellene, s az mindent megoldana, végképp nem hisz. „Az intellektüelek nem egyszer hagyták cserben Vajdaságot és a népet. Húsz éve sincs, hogy gyanus hősiességgel és jól kiszámított nemzeti felbuzdulásból elmenekültek innen. [Mármint Trianon után – M. N.] S a másik réteg, amely Európa szakadó gátjait lesi felcsillanó reménykedéssel, vajon többet törődik-e a néppel?” Az értelmiségiek megítélésében Hercegnél az lett a legfőbb kritérium, vajon törődnek-e a néppel, illetve a népet akarják-e kifejezni, s Herceg ennek nevében kiveti az értelmiség soraiból az értelmiség három rétegét: a magyar nacionalistákat, a kozmopolitákat és az internacionalistákat. „Itt volna a helyük az intellektüeleknek, íróknak és a kultúra szálláscsinálóinak – írja –, de nem a felszínen úszva, hanem néha alábukva egy kicsit a víz alá. Itt nem lenne szabad ideológiai kérdéseken rágódni, nemzetközi sérelmek ellen tiltakozni, szolidaritást vállalni hetedhét országi üldözöttekkel, vagy egy messzeeső állam polgárháborújának drukkolni [a spanyol polgárháborúra céloz – M. N.], mint valami sportmérkőzésen. Itt kell élni teljes szívvel és erőnket itt elkölteni, ahogy

lehet. Ez a Vajdaság egy külön világ, szerbek, magyarok, németek jól megférhetnének itt, ha a nép példáját követnék. Mert ebből kell kinőni, ha nem is ezer, de legalább száz intellektüelnek, s az elég lesz vajdasági kulturánk kialakítására és fenntartására.” Merthogy a népből kinőtt intellektüelek ennyivel többet érnek a többi intellektüelnél. S ekkor egy nagy horderejű mondat következik, talán az egész esszé kulcsmondata: „A Vojvogyanszki Zbornik mozgalma közelebb van hozzánk, mint bármilyen anyaországi mozgalom, ha nem is magyar, de vajdasági.”

Ez a harmincas években alighanem szentségtörésként hatott. De Herceg kimondta. A képzelet világában élt. Toldalékként Herceg még ezt tette hozzá: „Ez az egyetlen út, amelyen a vajdasági irodalom kibontakozását látom. Széles nemzeti horizontok helyett regionalitást.” A horizontokat többes számba tette. Az ajánlás tehát nemcsak magyaroknak, hanem szerbeknek, németeknek is szólt.

Ezt követően Herceg konklúziója döbbenetes. „Ne féltsük elhagyni álláspontunkat, mert valljuk be, álláspontunk eddig mitsem ért.”

Mi az, ami Herceg szerint „mitsem ért”? Talán az a mód, ahogyan a vajdasági magyar irodalom az elmúlt időszakban a Szenteleky hagyományozta helyi színeken és a helyi szellemen csüngött? Mert közben talán nem „a nép kifejezése” volt számára döntő? Hiszen a „nép kifejezésével” magasabb szinten eleve biztosítva lettek volna a „helyi színek” is, méghozzá hitelesebben. Úgy tetszik, Herceg is erre gondolt, hiszen erre a végkövetkeztetésre jutott: „Öt esztendeje fogadkozunk egy sír felett, hogy megőrizzük irodalmunkat és azon az úton haladunk tovább, amelyet nekünk a nagy halott, Szenteleky Kornél kijelölt. Mit őriztünk meg? Egy korsót, melyből lassan kifolyik a víz, s az úton egy tapodtat sem tettünk előbbre. Pedig formai értékek helyett, a hagyomány mégis nagyobb érték, s nekünk ez a hagyományunk. S ha vajdasági szerb társaink Adyt és Petőfit magukénak vallják, úgy fogadjuk mi el Sztériát és Ignjátovicsot, mert vajdasági népünkben állva közösek eszményképeink és egyetlen életlehetőségünk mellé itt a Vajdaságban ez az igazi demokrácia és testvériség...”

És vajon Herceg „mitsem ért” értékelése érintette-e Szirmai Károly szerkesztését is, aki a kéziratok minőségét köztudomásúlag többre tartotta mozgalmiságuknál, és 1938-ban még Szenteleky akaratából szerkesztette a *Kalangyát*? Szerintem Herceg értékelése erre is kiterjedt. És Szirmai ennek tudatában is közölte Herceg vallomását.

Ezek után megérthetjük: Herceg három nép sorsközösségéről és testvériségéről álmodott Vajdaságban, e három nép testvéri összefonódásáról. Ami sohasem kelt életre. Csak társnemzeti viszony alakult ki Vajdaság őshonos nemzetei között – ide számítva tehát a szlovákokat, románokat,

ruszinokat is – három és fél évtized múltán, Vajdaság 1974-es alkotmányával, s az is rövid ideig tartott. A vajdasági magyar regionális tudat azonban, amelynek csak érintkezési pontjai vannak a vajdasági szerb regionális tudattal, időközben formát öltött, s talán meg is szilárdult valamelyest. S a megszilárdításban Bori Imrének jeles szerep jutott.

Most be kell mutatnom, hogy Herceget Németh László népről alkotott felfogása inspirálta. Ebben Romsics Gergely *Nép, nemzet, birodalom* című könyvére hagyatkozom, aki egy kisebb fejezetet (348–368. oldal) szentelt Németh László felfogásának prezentálására. Figyelmét Némethnek egy népi-organikus utópiájára és egy történelmi utópiájára összpontosította. Becslésem szerint Herceggel kapcsolatban elég lesz a népi-organikus utópia bemutatása.

Romsics Gergely szerint a népet Németh László is „történetileg jól megragadható, nagyfokú állandósággal bíró kvázi-konstansként értékelte, amely bizonyos kulturális tartalmak hordozója. A nemzet ideáltipikus fogalma – ugyancsak »bevett módon« – annak a folyamatnak a termékét jelölte, melynek során ezek a kulturális tartalmak felfelé szivároghat meg-hódítják a politikai szférát, és ezzel a népi értékekkel kompatibilis politikai struktúrák jönnek létre.”

Ezt jól kiegészíti a következő idézet: „Ezt a felfogást egyebek mellett jellemzi a magaskultúra és a népi örökség közötti kapcsolatok érzékeny vizsgálata, vagyis az a premissza, hogy a magaskultúra értékelhető annak alapján, hogy bizonyos népi tartalmakat mennyire adekvát és »hű« módon jelenít meg.”

Figyelemre méltó a következő jellemzés is: „Németh népfogalma, illetve konkrétan a magyar népről alkotott nézete más szempontból szélső értéket is képviselt a népi írók táborán belül, amennyiben nála különösen nagy súly került a kelet-európai népek sorsközösségére és közös történelmi tapasztalatkincsére. Ez Németh esetében sem szorította ki a magyarság faji jellegű egyediségének elismerését, ám legalább ekkora súllyal társult mellé a közös népi tapasztalat élménye és vizsgálata.”

Romsics emlékeztet, hogy Németh László szerint ezt a kelet-európai területet „periodikusan német részről kihívások érik”, majd pedig: „Ezzel párhuzamosan [Németh László – M. N.] kitartott amellett, hogy a közép- és kelet-európai magaskultúra mégsem német gyökerű volt, hiszen a térség [s itt Romsics Németh Lászlót idézi – M. N.] »középkor végi történelmét közös uralkodóházak és közös francia, majd olasz műveltség tette egyöntetűvé.« De a latin és német befolyásnál is fontosabb volt véleménye szerint a közös társadalmi-kulturális alapzat, az a tény, hogy a régió [ismét Németh-idézet következik – M. N.] »jobbágyságát a népi kultúra közlekedő csatornáit egyesítik egy közös nedvkeringésbe, nyelvüket, népszokásaikat, népművé-

szetüket éppolyan kevésbé lehet megérteni egymás nélkül, mint történelmüket és mai helyzetüket. Mi ennek az összegubancolódt népcsomónak a viszonya Európa többi népeihez; van-e közös érdekük, közös hivatásuk, s ha igen, mi: ez a közép-európai sorstudomány tárgya« [...] írta [Németh László – M. N.], hitet téve egy ilyen sorstudomány kívánatossága mellett.”

Herceg leginkább az itt prezentált pontokon kapcsolódott Németh Lászlóhoz, amikor a vajdasági regionális tudat rejtett útjait kutatta.